

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2022.7>**Н. В. Блюк**

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

orcid.org/0000-0002-7052-5297

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

У статті здійснено дослідження поняття внутрішньо переміщених осіб. Зазначено, про причини вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб в Україні, котрі спонукають до переселення. Такими причинами вимушеної міграції населення у період сьогодення є насамперед, військовий конфлікт, окупація чи анексія території, жорстоке поводження, прояв насильства, геноцид населення, порушення прав і свобод людини, а також екологічні, економічні, техногенні та інші. Зазначено статистичні дані щодо кількості внутрішньо переміщених осіб.

Вказано, що внутрішньо переміщені особи мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, яка полягає в захисті, здійсненні представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складенні документів процесуального характеру. Здійснено аналіз звернень до системи безоплатної правової допомоги від внутрішньо переміщених осіб. Схарактеризовано Платформу «ЄДопомога», яка допомагає кожному, хто постраждав від Російської агресії. Вказано напрями допомоги такі, як: грошова допомога від держави; отримання та надання волонтерської допомоги; виплати від міжнародних організацій.

Зазначено про те, що внутрішньо переміщені особи можуть отримувати щомісячну допомогу від держави з урахуванням певних категорій осіб. Вказано про здійснення компенсації підприємцю за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Констатовано, що Уряд створив можливість для українців отримати безповоротно кошти на відкриття власної справи. Проаналізовано, що Україна та ЄС регулярно проводять спільні заходи, для обговорення шляхів забезпечення поваги до прав людини та пом'якшення гуманітарних наслідків збройної агресії Російської Федерації. Разом із цим обговорюють й шляхи захисту прав внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану.

Ключові слова: вимушена міграція, внутрішньо переміщені особи, працевлаштування, переселення людей, правова допомога

Blok N. V. ON THE QUESTION OF LEGAL ASSISTANCE INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The article examines the concept of internally displaced persons. The reasons for the forced migration of internally displaced persons in Ukraine, which encourage resettlement, are indicated. Such causes of forced migration of the population in the present period are, first of all, military conflict, occupation or annexation of territory, cruel treatment, manifestation of violence, genocide of the population, violation of human rights and freedoms, as well as environmental, economic, man-made and others. Statistical data on the number of internally displaced persons are indicated.

It is indicated that internally displaced persons have the right to free secondary legal assistance, which consists in protection, representation of the interests of persons in courts, other state bodies, local self-government bodies, before other persons, drawing up of procedural documents. An analysis of appeals to the system of free legal aid from internally displaced persons was carried out. The YeDopomoga Platform, which helps everyone affected by Russian aggression, is characterized. The directions of assistance are indicated, such as: monetary assistance from the state; receiving and providing volunteer assistance; payments from international organizations.

It is noted that internally displaced persons can receive monthly assistance from the state, taking into account certain categories of persons. Compensation to the entrepreneur for employment of internally displaced persons is specified. It was established that the Government created an opportunity for Ukrainians to receive irrevocable funds for opening their own business. It was analyzed that Ukraine and the EU regularly hold joint events to discuss ways to ensure respect for human rights and mitigate the humanitarian consequences of the armed aggression of the Russian Federation. At the same time, ways of protecting the rights of internally displaced persons in the conditions of martial law are discussed. The article examines the concept of internally displaced persons. The reasons for the forced migration of internally displaced persons in Ukraine, which encourage resettlement, are indicated. Such causes of forced migration of the population in the present period are, first of all, military conflict, occupation or annexation of territory, cruel treatment, manifestation of violence, genocide of the population, violation of human rights and freedoms, as well as environmental, economic, man-made and others. Statistical data on the number of internally displaced persons are indicated.

It is indicated that internally displaced persons have the right to free secondary legal assistance, which consists in protection, representation of the interests of persons in courts, other state bodies, local self-government bodies, before other persons, drawing up of procedural documents. An analysis of appeals to the system of free legal aid from internally displaced persons was carried out. The YeDopomoga Platform, which helps everyone affected by Russian aggression, is characterized. The directions of assistance are indicated, such as: monetary assistance from the state; receiving and providing volunteer assistance; payments from international organizations.

It is noted that internally displaced persons can receive monthly assistance from the state, taking into account certain categories of persons. Compensation to the entrepreneur for employment of internally displaced persons is specified. It was established that the Government created an opportunity for Ukrainians to receive irrevocable funds for opening their own business. It was analyzed that Ukraine and the EU regularly hold joint events to discuss ways to

ensure respect for human rights and mitigate the humanitarian consequences of the armed aggression of the Russian Federation. At the same time, ways of protecting the rights of internally displaced persons in the conditions of martial law are discussed.

Key words: forced migration, internally displaced persons, employment, resettlement of people, legal assistance.

Постановка проблеми. Серед проблем з якими стикаються внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) через повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну є недостатня правова обізнаність та інформованість даної категорії осіб. Вирішення цієї проблеми є можливим, шляхом надання безоплатної правової допомоги.

Важливим для вимушених переселенців є захист їх прав та інтересів, а також надання правової допомоги для внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Кожен громадянин України має право на безоплатну правову первинну допомогу (далі – БПД), але є питання, які неможливо вирішити тільки за допомогою консультацій та роз'яснень. У деяких випадках необхідне представлення інтересів людей у судах та інших органах державної влади. Тому, соціально незахищені категорії населення, в тому числі й внутрішньо переміщені особи можуть отримати безоплатну вторинну правову допомогу (далі – БВПД).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо аналізу внутрішньо переміщених осіб стали предметом дослідження таких науковців, як: І. С. Басової, Н. Б. Болотіної, В. Г. Буткевича, О. В. Задорожного, Н. С. Ісаєва, М. П. Кобець, М. І. Малихи, В. В. Мицика, Ф. Мейдіна, М. В. Менджул, Р. І. Наджафгулієва, Л. Р. Наливайка, М. Ніколайчука, А. Ф. Орешкової, Ю. С. Паніної, Ю. І. Римаренка, М. М. Сірант та інших.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу чинного законодавства України щодо питань про надання правової допомоги для внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. Найбільшим викликом перед Україною з часів її незалежності є сучасне вимушене переміщення осіб, що спричинено повномасштабним вторгненням Російської Федерації на Україну. Саме це спричинило велику хвилю вимушеної зміни місця проживання мільйонами українських громадян, які рятуючи своє життя і членів своєї сім'ї змушені були переміститися у безпечніші місця та адаптуватися до нових реалій сьогодення.

Україна вперше зіткнулась з проблемою внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та захистом їх соціально-економічних та культурних прав, свобод й гарантій їх реалізації ще у 2014 році. Саме з цього часу нашою державою розпочато впровадження низки нормативно-правових актів та вивчення міжнародного досвіду щодо врегулювання подібних процесів з метою вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб.

Внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України, котра розпочалася ще з 2014 року, анексії Автономної Республіки Крим, проведення антитерористичної операції на Донбасі, понад 1 млн населення України змушені були покинути свої будинки, рятуючи власне життя.

Можна припустити, що частина людей змушені покидати свої помешкання уже вдруге. Серед областей та міст, які зараз перебувають у зоні активних бойових дій, багато таких, що ставали прихистком для внутрішньо переміщених осіб з 2014 року. За даними Міністерства соціальної політики, у 2021 році було взято на облік близько 1,46 млн ВПО з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим і Севастополя. Найбільша кількість ВПО налічувалась у Донецькій (512 тис.) і Луганській (282 тис.) областях, у Києві (163 тис.), у Харківській (136 тис.) області [3].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1]. Тому, внутрішньо переміщені особи – це громадяни країни, іноземці, особи без громадянства, які постійно чи тимчасово проживають на території України та змушені з власної волі чи примусово здійснювати внутрішнє переміщення у межах своєї країни з причин об'єктивного характеру, які загрожують їхньому життю та здоров'ю.

Через повномасштабне вторгнення Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 року проблема вимушеної міграції та її розв'язання є однією з головних для держави і суспільства. За шість місяців повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну кількість внутрішньо переміщених осіб знову зросла і становить 6,9 млн осіб станом на 23 серпня 2022 року. За даними дослідження Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ), зазначено, що більшість із понад 300 тисяч нових переміщень, починаючи з липня 2022 року, відбулася на півдні та сході країни [1]. До того ж процес переміщення триває й надалі, оскільки велика кількість переміщених осіб залишають свої помешкання, через загрозу їхньому життю.

Варто зазначити, що стаття 59 Конституції України визначає, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [2].

Кожен житель України має право на безоплатну правову первинну допомогу (далі – БПД), але є питання, які неможливо вирішити тільки за допомогою консультацій та роз'яснень. У деяких випадках необхідне представлення інтересів людей у судах, інших органах. Тому, соціально незахищені категорії населення, в тому числі й внутрішньо переміщені особи можуть отримати безоплатну вторинну правову допомогу (далі – БВПД).

Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», внутрішньо переміщені особи мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, що полягає в захисті, здійсненні представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складенні документів процесуального характеру. Безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [3].

Для отримання безоплатної вторинної правової допомоги внутрішньо переміщені особи мають подати такі документи: паспорт або інший документ, що посвідчує особу; реєстраційний номер облікової картки платника податків такої особи та/або її представника, опікуна, піклувальника; довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Загалом починаючи з того часу, як внутрішньо переміщені особи отримали право на БВПД (з 2017 року), до місцевих центрів надійшло 23 841 письмове звернення про надання безоплатної вторинної правової допомоги. З них 23 738 звернень надійшло від внутрішньо переміщених осіб та 103 – від осіб, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як ВПО [4].

Упродовж року від внутрішньо переміщених осіб до системи безоплатної правової допомоги надійшло 4 517 звернень про надання БВПД. Майже половина правових проблем ВПО – 2 036 звернень – була пов'язана зі збройним конфліктом на Сході України. Це справи, які стосуються встановлення фактів, що мають юридичне значення; пенсійні справи, соціальні виплати; компенсація за шкоду, завдану здоров'ю та майну; податкові та трудові спори. При цьому 93% поданих до суду позовів з цих категорій справ завдяки роботі юристів та адвокатів, які залучаються до надання БВПД, були задоволені повністю або частково [4].

У перші місяці повномасштабної агресії Російської Федерації проти України вимушені переселенці першочергово вирішували питання, що сто-

сувалися пошуку житла, отримання соціальних виплат та гуманітарної допомоги. Натомість тепер серед актуальних правових проблем ВПО – трудові правовідносини, відновлення документів, відшкодування матеріальної шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації, порядок встановлення смерті на тимчасово окупованій території [5].

Весною 2022 року вимушені переселенці найчастіше звертались з питань оформлення статусу ВПО та отримання соціальних виплат, відновлення втрачених документів, порядку перетину кордону. Тепер кількість звернень з цих питань зменшилась. Проте, тепер клієнтів системи БПД цікавлять здебільшого питання отримання компенсації за зруйноване житло внаслідок військової агресії Російської Федерації, отримання статусу безробітного та виплат допомоги по безробіттю, встановлення фактів, що мають юридичне значення. Надходить також багато звернень щодо компенсацій за тимчасове розміщення вимушених переселенців, виплат роботодавцям витрат на зарплату внутрішньо переміщеним особам, отримання міжнародної допомоги для переміщених осіб.

Останнім часом також збільшилась кількість внутрішньо переміщених осіб, які потребують саме вторинної правової допомоги. Це можна пояснити тим, що в перші місяці війни люди першочергово вирішували нагальні питання, що стосувалися пошуку житла, отримання соціальних виплат та гуманітарної допомоги. Натомість тепер актуальними стали питання стягнення аліментів на утримання дітей, розірвання шлюбу та встановлення факту належності документів. А також питання трудових правовідносин, відновлення документів, відшкодування матеріальної шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації, встановлення фактів смерті на тимчасово окупованій території [5].

Якщо раніше переважна більшість правових проблем ВПО була прямо чи опосередковано пов'язана зі збройним конфліктом, то тепер більшою мірою на перший план виходять питання щодо цивільних справ (32% від усієї кількості звернень ВПО). Також часто внутрішньо переміщені особи звертались до фахівців системи надання безоплатної правової допомоги щодо вирішення спорів у сфері сімейного права (18%), цивільного та адміністративного права (по 14%), а також пенсійного права (6%) [4].

Правову інформацію з широкого кола питань внутрішньо переміщені особи можуть також отримати завдяки мобільному застосунку «Твоє право». Це мобільний порадник, який акумулює в собі відповіді на найбільш актуальні питання правового характеру разом із визначеннями, поясненнями, посиланнями на відповідні нормативно-правові акти, алгоритмами, прикладами потрібних заяв та документів. У додатку корис-

тувач отримує покроковий алгоритм дій стосовно захисту та відновлення своїх прав, а також максимум корисної інформації та посилання на законодавчу базу [4].

Уряд ухвалив розроблене Міністерством соціальної політики рішення, яке забезпечує можливість поширити додаткові виплати від міжнародних організацій на мешканців територій, які тимчасово окуповані, деокуповані або знаходяться в зоні активних бойових дій. Проект реалізовано Міністерством соціальної політики України за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та Програми розвитку ООН в Україні, відповідно до завдань меморандумів Міністерства соціальної політики України з Місією Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариством Червоного Хреста України, ЮНІСЕФ, Всесвітньої продовольчої програми ООН та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців [6].

Тому було створено Платформу «Допомога», яка допомагає кожному, хто постраждав від Російської агресії. Розроблено такі напрями, як: грошова допомога від держави; отримання та надання волонтерської допомоги; виплати від міжнародних організацій.

З травня 2022 року, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 457 від 16 квітня 2022 року «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України», отримувати щомісячну допомогу від держави мають право наступні категорії осіб: громадяни, які перемістилися з територій, де ведуться бойові дії, або тих, які знаходять в тимчасовій окупації чи в оточенні (блокуванні); громадяни, чие житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження, і які подали заявку на відшкодування, зокрема через Єдиний державний вебпортал електронних послуг.

Зазначимо, що допомога на проживання для цих категорій внутрішньо переміщених осіб надається у наступних розмірах: для осіб з інвалідністю та дітей – 3 000 гривень; для інших осіб – 2 000 гривень. Крім цього, одноразову допомогу можуть також отримати особи, які евакуйовані із районів проведення бойових дій. Такі виплати проводить Укрзалізниця. А також одноразову допомогу від місцевої влади отримують особи, які проживають в деокупованих регіонах [7]. Внутрішньо переміщені особи можуть скористатися правом на волонтерську допомогу, що полягає у забезпеченні нагальних потреб у продуктах, одязі, ліках, засобах гігієни тощо.

Варто зазначити, що власникам пошкодженого або знищеного житла (приватних, садових, дачних, житлових будинків, квартири, інших житлових приміщень) потрібно повідомити про збитки, що завдали російські окупанти, для отримання компенсації.

Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. №332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» затверджено Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [8].

Здійснюється також компенсація підприємцю за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Роботодавці, які під час війни влаштували на роботу ВПО, можуть отримати компенсацію 6500 грн за кожного такого співробітника. Подати заяву на отримання компенсації можуть роботодавці, які працевлаштували внутрішньо переміщених осіб після 24 лютого 2022 року [6]. Уряд створив можливість для українців отримати безповоротно кошти на відкриття власної справи до 250 тисяч гривень.

Наймасштабнішою стала державна грантова програма «eРобота», яка охоплює всі сфери діяльності малого бізнесу і спрямована на створення робочих місць. Підприємці також можуть отримати гранти від міжнародних організацій.

Урядовий проект «eРобота» передбачає надання українцям грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Він спрямований на активізацію підприємницької діяльності та стимулювання створення робочих місць. Проект включає 6 грантових програм, зокрема, українці зможуть отримати, зокрема: мікрогранти для створення власного бізнесу; гранти для розвитку переробного підприємства; державне фінансування закладки саду; кошти для розвитку тепличного господарства; грант на реалізацію стартапу, у тому числі у сфері ІТ; кошти на навчання ІТ-спеціальностям. Отримати гранти можуть як підприємці-початківці, так і люди, що вже мають досвід у бізнесі. Подача заявки на грант здійснюється через Портал Дія [9].

Варто зазначити, що Україна та ЄС регулярно проводять спільні заходи, задля обговорення шляхів забезпечення поваги до прав людини та пом'якшення гуманітарних наслідків збройної агресії Російської Федерації. Разом із цим обговорюють й шляхи захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

Крім того, для надання якісної правової допомоги цій категорії населення, в межах проекту Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень» було розроблено та впроваджено дистанційний курс HELP. Він включає міжнародні стандарти, включно з практикою Європейського суду з прав людини, та національні адаптаційні матеріали. Цей курс цікавий тим, що в ньому представлений досвід інших держав з питань внутрішнього переміщення. Практика, зокрема, Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у цьому питанні надає можливо-

сті захищати права ВПО на національному рівні у судах. Такі аргументи з посиланням на процеси в ЄСПЛ надають можливість більш обґрунтовано відстоювати позиції клієнта та збільшують ймовірність задоволення позову [4].

Висновки. Таким чином, обов'язком держави є сприяння та реалізація політичних, економічних, культурних та інших заходів для захисту такої категорії населення, як внутрішньо переміщені особи. Важливим в умовах сьогодення є вирішення проблеми щодо забезпечення або відновлення житла для потребуючих осіб, працевлаштування та надання гарантій на створення власного бізнесу, отримання допомоги по безробіттю тощо. Відтепер кожна особа, що постраждала від повномасштабного вторгнення та вимушеного переміщення, може безоплатно отримати актуальну інформацію про обсяг своїх прав, соціальних гарантій та можливостей правового захисту.

Література

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 15.09.2022).
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 року № 3460-VI *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011, № 51, ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
4. Внутрішньо переміщені особи: правова допомога, гарантована державою. Міністерство юстиції. 2022 р. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vnutrishno-peremischeni-osobi-pravova-dopomoga-garantovana-derjavoyu>.
5. Як змінилися правові потреби ВПО: досвід системи БПД. 2022 р. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/yak-zminylysia-pravovi-potreby-vpo-dosvid-systemy-bpd/>.
6. Платформа «Допомога допомагає кожному, хто постраждав від російської агресії». «Допомога. Міністерство соціальної політики України. 2022 р. URL: <https://edopomoga.gov.ua/>.
7. Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Постанова Кабінету Міністрів України від 16.04.2022 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.09.2022).
8. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.09.2022).
9. Урядовий проєкт «eРобота». Міністерство економіки України. 2022 р. URL: <https://erobota.in.ua>.